

A várpalotai vár építési korszakai I.

XIV. SZÁZADI PALOTA FELTÁRÁSA A VÁRPALOTAI VÁRBAN

A várpalotai vár helyreállítási munkái már több éven át folytak, amikor behatóbb helyszíni kutatásra sor kerülhetett. A régészeti jellegű feltárásokat Éri István, illetve G. Sándor Mária végezte.¹ A falkutatás eredményeiről s a vár építéstörténetének legkorábbi korszakára vonatkozólag abból levonható következtetésekről az alábbiakban kísérünk meg röviden beszámolni. Mindenekelőtt azonban ismerkedjünk meg az épülettel magával.

Palota vára a ma már ipari várossá fejlődött település közepén helyezkedik el. Az ennek magját képező vár, pontosabban palota volt tehát az a tényező, amelyre a település kialakulása visszavezethető. Jól utal erre a helység neve is. A várat körülvevő, ma is jórészt beépítetlen térség jelzi az egykori külső védőöv, a Giulio Turco felvételi rajzán is ábrázolt külső védművek és várak helyét.²

Ezen belül, középpont helyezkedik el maga a szabályos alaprajzzal épült, belsőtornyos rendszerű vár (*1. kép*).

Kívül a négyszögű várfal déli oldalához még a XVI. században bejárati szárny épült. Ez egyemeletes, lekonytolt oromzatos barokk-kori formájában maradt ránk, s a déli homlokzat közepén helyezkedik el. Az északi várfal külső oldalához csak jóval később építettek egy boltozott földszintes istállószárnyat. Ezt a legutóbbi években lebontották. A négyszögű várat körülvevő, Giulio Turco felvételi rajzán ábrázolt külső védművek az idők folyamán lepusztultak, s ma már csak régészeti feltárás hozhatná napvilágra őket.

A négyszöges területet körülfogó vaskos falak belső oldalaihoz épültek hozzá a tornyok és a lakószárnyak. Tornyot — az alaprajzi rendszernek megfelelően — négyet találunk, tehát valamennyi sarokban egyet.³ Ezek közül a délkeleti és a délnyugati, amelyeket a XVIII. században jelentősen megmagasítottak, jelenleg is hangsúlyosak. Ezzel szemben az északkeleti és északnyugati torony ma nem emelkedik a négyszöges várfal fölé.

A tornyokat épületszárnyak kötik össze. Ezek — jelenlegi formájukban — különböző korokból származnak, s nem egyforma méretűek. Leghangsúlyosabb tömege a déli (fő-) szárnynak van. Ez mai alakját a korábbi építési korszakban nyerte. A kéteemeletes szárny magas tetőzete volt az a tényező, amely a két déli sarktorony magasságának növelését is szükségessé tette. A keleti és a nyugati szárny későbarokk stílusban átalakított formájában maradt ránk. Mindkettő egészen a

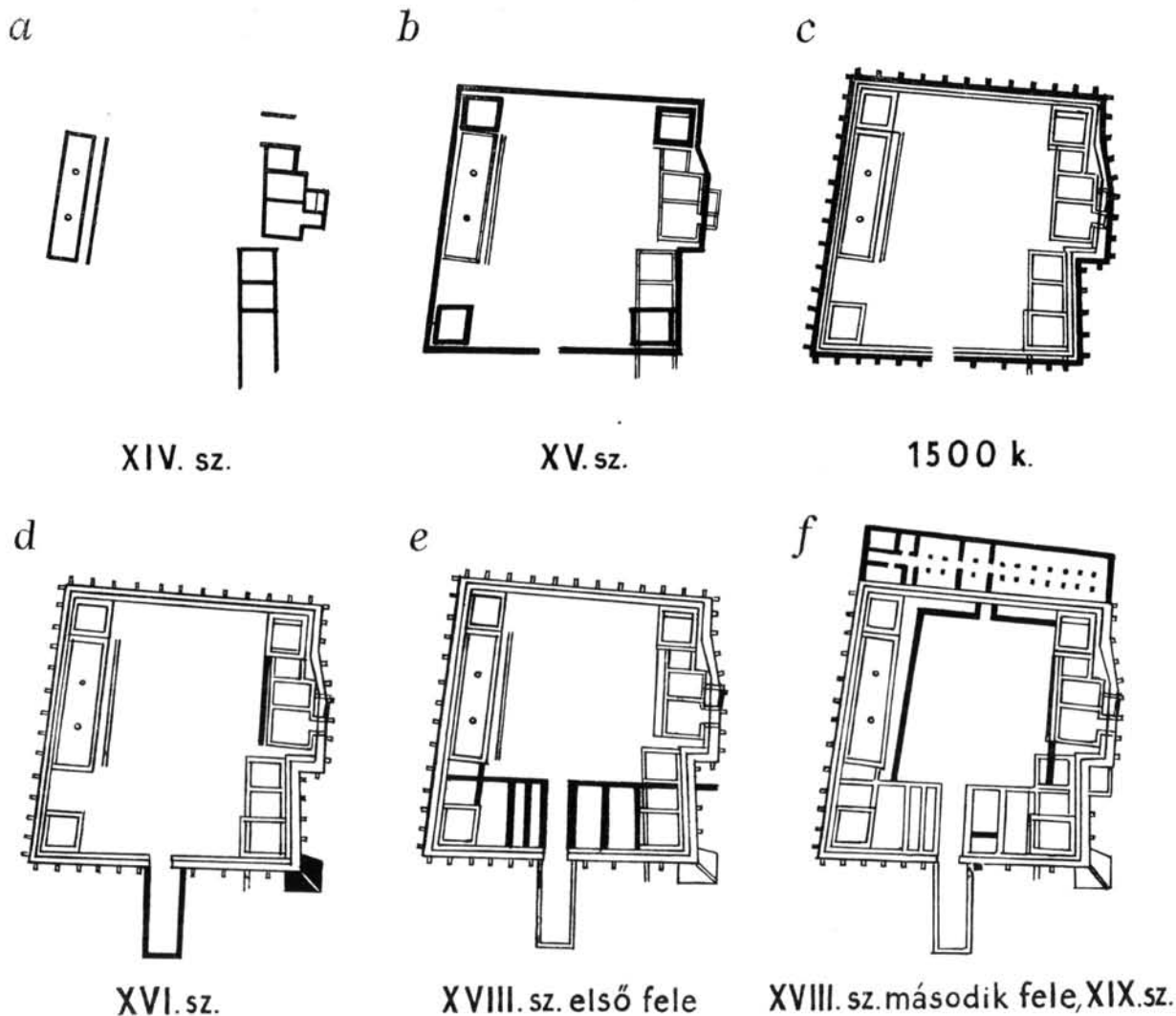
1. A vár főhomlokzata a két világháború között.

1. Hauptfront der Burg zwischen den zwei Weltkriegen.

1. Façade principale du fort entre les deux guerres mondiales.

1. Главный фасад крепости в период между двумя мировыми войнами.

2. A vár alaprajzi fejlődése:

- A XIV. század vége.
- A XV. század közepe.
- A XVI. század eleje.
- A XVI. század közepe.
- A XVIII. század eleje.
- A XVIII. század vége és XIX. század.

2. Grundrißentwicklung der Burg:

- Ende 14. Jahrhundert;
- Mitte 15. Jahrhundert;
- Anfang 16. Jahrhundert;
- Mitte 16. Jahrhundert;
- Anfang 18. Jahrhundert;
- Ende 18. Jahrhundert und 19. Jahrhundert.

2. Développement du plan du fort

- A la fin du XIVe siècle,
- Au milieu du XVe siècle,
- Au début du XVIe siècle,
- Au milieu du XVIe siècle,
- Au début du XVIIIe siècle,
- A la fin du XVIIIe siècle et au XIXe siècle.

2. Развитие крепости:

- конец XIV. века;
- середина XV. века;
- начало XVI. века;
- середина XVI. века;
- начало XVIII. века;
- конец XVIII. века и XIX век.

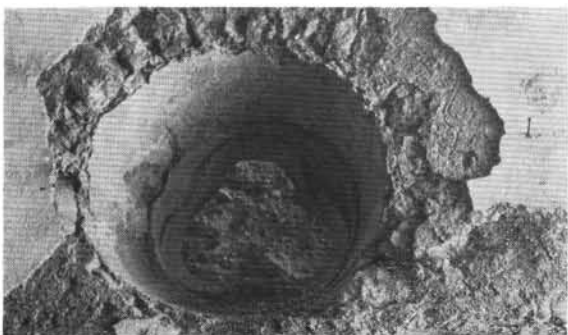
legutóbbi évekig egyemeletes kiépítésű volt. A nyugati szárny udvari homlokzata előtt még egy keskeny földszintes klasszicista előépítmény is végigvonul, tetején közlekedő terasszal, s efölött, a mai második emelet szintjén, kőrszeletíves padlásablakokkal áttört attikafallal, mely utóbbit nemrég, a második emelet építésekor bontották le. Hasonló, ugyancsak kis traktusmélyégű, földszintes klasszicista szárny épült az északi olda-

lon is, ott azonban — épületszárny híján — közvetlenül a várfal belső oldalára, a két északi torony közé.

A vár jelenleg folyó helyreállítása a főterre néző, leghangsúlyosabb déli szárnyval, az annak külső oldalához csatlakozó bejárati szárnyval és a két déli saroktoronnyal még az ötvenes években kezdődött el. A vár építéstörténetének tisztázásához nélkülözhetetlen helyszíni kutatások azonban csak a következő ütemben

3. A palota északnyugati sarka.
 3. Die nordwestliche Ecke des Palastes.
 3. Le coin nord-ouest du palais.
 3. Северо-западный угол дворца.

6. Az ötös ablaksoport egyik körablaka.
 6. Ein kreisförmiges Fenster von der fünfgliedrigen Fenstergruppe.
 6. Une des rosaces du groupe des fenêtres quintuplées.
 6. Круглое окно из группы в пять окон.

5. Az ötös ablaksoport egyik ablaka.
 5. Ein Fenster von der fünfgliedrigen Fenstergruppe.
 5. Une des fenêtres quintuplées.
 5. Одно из окон группы.

4. Az ötös ablaksoport belső nézete.
 4. Innenansicht der fünfgliedrigen Fenstergruppe.
 4. Le groupe des fenêtres quintuplées — côté intérieur.
 4. Группа из пяти окон, вид изнутри.

7. Az ötös ablakcsoport egyik faburkolatos ablakkávéjának részlete.
 7. Teil eines getäfelten Fensterfalzes von der fünfgliedrigen Fenstergruppe.
 7. Détail de l'encadrement lambrissé d'une des fenêtres quintuplées.
 7. Часть оконной ниши с панелью, из группы в пять окон.

munkábanavett keleti szárny helyreállításával kapcsolatban, 1961-ben indultak meg.

A falkutatás és régészeti feltárások során az imént röviden leírt vár ismert értékes részletei jelentősen megszorodtak, és lehetővé vált, hogy meghatározzuk a vár egyes építési periódusait, s végül az 1966. évi falkutatás egy palota részleges feltárásához vezetett, amely magát a négyszögű alaprajzra épült belsőtoronyos várat körülbelül egy fél évszázaddal megelőzi, s amelynek napvilágra kerülése teljesen új fejezetet nyitott várunk építéstörténetének kezdetén.

8. A palotabejárat feltárás közben.
 8. Der Palasteingang während der Freilegung.
 8. L'entrée du palais au cours de la mise à jour.
 8. Вход во дворец во время раскопок.

A XIV. század második felében épült palota több épületből álló együtteséből az 1961—1962. évi, valamint — és elsősorban — az 1966. évi kutatás három épület jelentős maradványait tárta föl (2. kép). Ezek közül a lakóhelyiségeket magába foglaló palota észak-déli tájolású helyiségsora a mai déli szárny földszintjén, annak keleti részében helyezkedik el. Minthogy tájolása a déli szárnyéra merőleges, észak felé az udvar és a csatlakozó keleti szárny, dél felé pedig a tér irányában tüllyül azon. Padlószintje kb. 1,20 méterrel marad alatta a XV. századi, illetve jelenlegi járószintnek. Falai a jelenlegi első emelet padlószintjéig nyúlnak föl, s ez megfelel a XIV. századi földszintes palota ereszmagasságának, mert alatta még az eredeti főpárkány is napvilágra került. Más a helyzet az udvarra és a térre eső részekkel, mert ezeknek a XV. századi járószint fölé emelkedő részét lebontották.

A XIV. századi palota-együttes másik jelentős részben megmaradt épülete a kápolnaszárny, amely a palotaszárny közvetlen közelében, attól északkeletre helyezkedik el, ugyancsak észak-déli tájolású helyiségsorral. Járószintje megfelel a palota szintjének, tömege — elhanyagolható csekély keleti kinyúlással — teljes egészében a mai keleti szárnyban foglal helyet.

Végül a harmadik XIV. századi épület, melynek jelentős maradványait tárta fel a falkutatás, s melyet kéthajós emeleti terme alapján akár lovagtermi szárnynak is nevezhetünk, a jelenlegi nyugati szárny földszintjén és első emeletén helyezkedik el. A palotával és a kápolnaszárnyal szemben ez a szárny emeletes volt. Földszinti padlónívója azokéhoz hasonlóan a jelenlegi járószint alatt, emeleti padlószintje pedig a jelenlegi földszint barokk csehboltozatának vállmagasságában húzódik.

11. A palota negyedik helyiségének ablakkávéja.
 11. Fensterfalz vom vierten Raum des Palastes.
 11. Encadrement de la fenêtre de la quatrième pièce du palais.
 11. Оконная ниша четвертого помещения дворца.

9. A festett ülőfülkés ablak egyik kávája feltárás közben.
 9. Ein Falz des Fensters mit bemalter Sitznische während der Freilegung.
 9. Jambage de la fenêtre de l'embrasure à sièges — au cours de la mise à jour.
 9. Оконная ниша одного из окон, покрытая росписью, во время раскопок.

10. A festett ülőfülkés ablak másik kávája feltárás közben.
 10. Ein anderer Falz des Fensters mit bemalter Sitznische während der Freilegung.
 10. L'autre jambage de la fenêtre de l'embrasure à sièges — au cours de la mise à jour.
 10. Вторая ниша окна, покрытая росписью, во время раскопок.

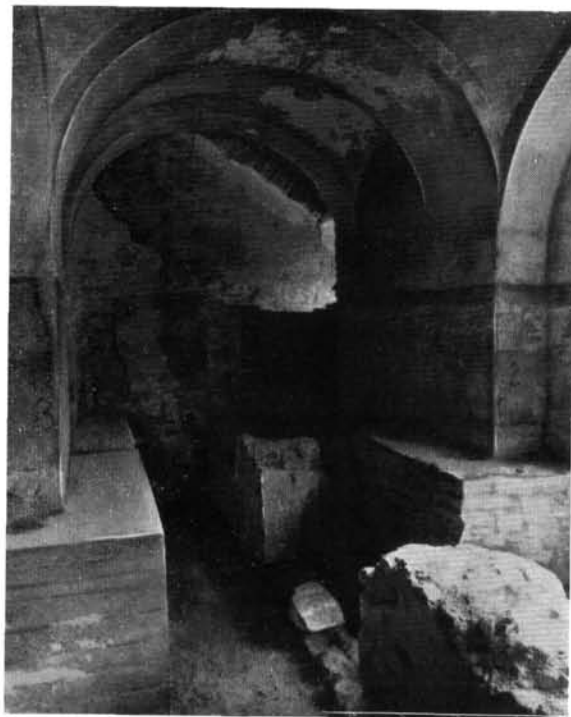
Miután röviden körvonalaztuk a három feltárt épület elhelyezkedését, rátérünk részletes leírásukra. A három közül a palota az, amely középkori műemlékeink között műfaji ritkaságánál fogva az egész várpalotai együttesben talán a legnagyobb jelentőségű. Szélességi mérete mintegy 9 méter (ebből a homlokzati falakra egyenként 70—80 cm esik),

hosszirányú kiterjedéséből ma csak kb. 30 méternyi ismeretes, végfalai közül csak az északit ismerjük, déli irányban a palota a jelenlegi főtér területén húzódott tovább.

Az egy helyiségsort magában foglaló földszintes palota kőből épült, csak a nyílásokat áthidaló boltíveket falazták téglából. A terméskő falazatot az épület sarkain kváderkö-

12. A kápolnahajó déli homlokzatának falsíkja.
 12. Wandfläche von der Südfassade des Kapellenschiffes.
 12. Panneau de mur du fronton sud de la nef de la chapelle.
 12. Линия стены южного фасада нефа часовни.

13. A kápolnahajó nyugati bejárata.
 13. Westeingang des Kapellenschiffes.
 13. L'entrée ouest de la nef de la chapelle.
 13. Западный вход в неф часовни.

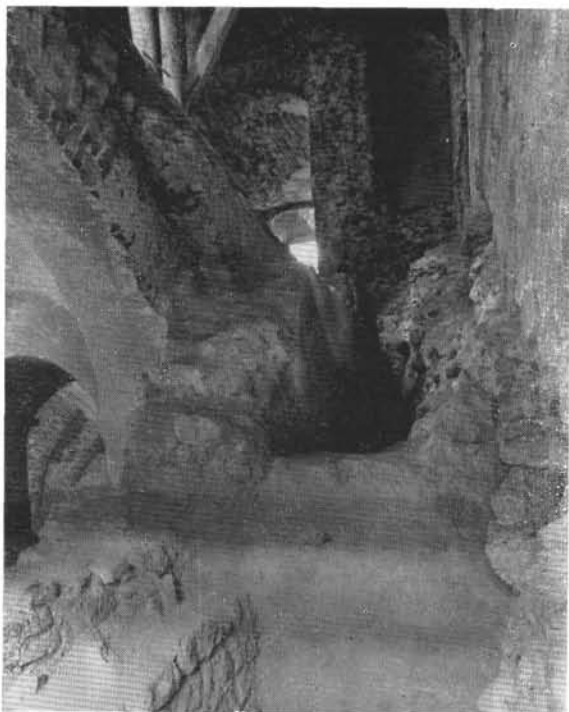

armatúra váltja föl, melynek érdekessége, hogy az armírozás hatását egy bizonyos magasságban megindított, majd megállított élszedéssel érték el. A homlokzatok vakolása a sarokkváderok felületére is kiterjedt. A vakolat teljes felületét kváderfal fugáit utánozó festés borítja. Az eredeti járószinttől számított hozzávetőlegesen 6 méteres magasságban csekély kiülésű, de nagy magassági kiterjedésű főpárkány fut körbe. A főpárkányon négykaréjos motívumsorból kialakított festett díszítés vonul végig.

A palota főhomlokzata nyugatra néz. Az épület minden számottevő nyílását itt alakították ki, ide vetült ki a palota belső beosztásának, helyiségei egymásutánjának teljes rendszere. Ennek az adottságnak a felhasználásával most mi is összekapcsoljuk az alaprajz és a főhomlokzat leírását. Mint-hogy az épület két végződése közül csak az északi ismeretes, itt kezdjük a helyiségek sorolását.

Az első helyiség kisebb, nyugati része a jelenlegi várudvar területére esik, így főhomlokzati falának csak a mai járószint alatti kb. 1 méter magasságig terjedő része maradt ránk (3. kép). Északi fala, amely nem más, mint a palota végfala, ugyanígy járt, mivel részben ugyancsak az udvar területére esik, részben pedig a vár jelenlegi keleti szárnyának olyan területére, ahol a barokk építési korszakban nagyobb arányú belső átalakítások történtek. A helyiség egyetlen ép falát, a keletit, 1961-ben ajtónyílás kialakítása céljából törték át, szerencsére azonban az áttörés nem terjed a főpárkány magasságáig, minthogy ezen a homlokzatszakaszon maradt

14. A kápolnahajó déli ablakának belső nézete.
 14. Innenansicht vom Südlichen Fenster des Kapellenschiffes.
 14. Fenêtre sud de la nef de la chapelle — vue de l'intérieur.
 14. Южное окно нефа часовни, вид изнутри.

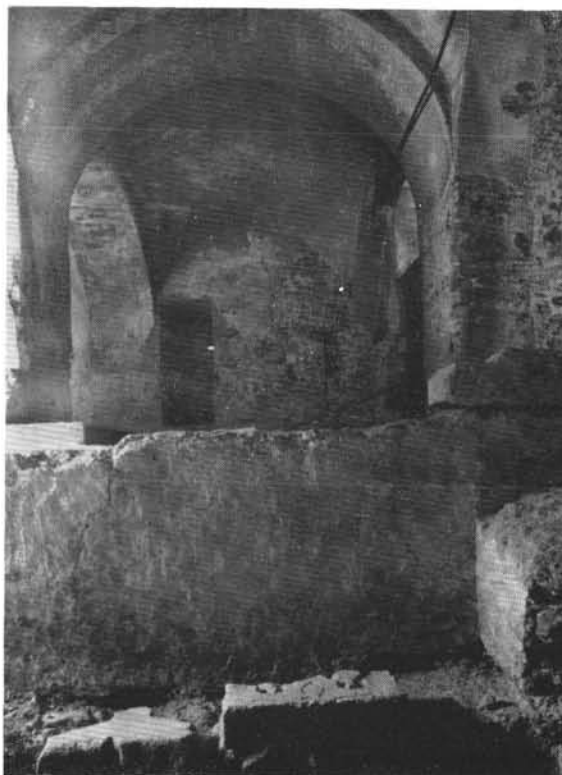
15. A kápolnahajó déli homlokzati fala nyugati elbontott szakaszával.
 15. Südliche Frontmauer des Kapellenschiffes mit dem abgebauten westlichen Abschnitt.
 15. Fronton sud de la chapelle — avec la partie ouest démolie
 15. Южный фасад нефа часовни с разобранным западным крылом.

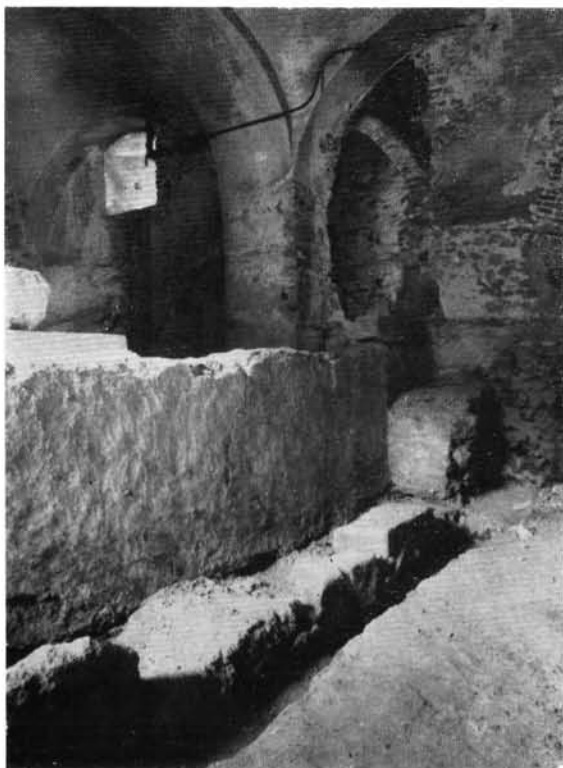
16. A kápolna diadalíve a hajó felől.
 16. Triumphbogen der Kapelle vom Schiffe aus gesehen.
 16. L'arc de triomphe de la chapelle vu du côté de la nef.
 16. Триумфальная арка часовни над нефом.

meg leginkább eredeti frissességében a frízt díszítő négykaréjos motivumsor. A keleti és északi homlokzat találkozására képezi a palota egyetlen, teljes magasságában álló sarkát. Itt még a főpárkány befordulása is jól látható. A helyiség negyedik, déli fala, amely nem más, mint a helyiségünket a második helyiség felé határoló válaszfal, a jelenlegi déli szárny homlokzati falának vonalába esik, így annak áldozatul esett. Az eredeti palotahomlokzatnak azon a pontján azonban, amelynek belső oldalához ez a válaszfal, legalábbis a jelenlegi járószint alatti maradványainak tanúsága szerint, bekötés nélkül csatlakozott, kívül, a főpárkány kiülésének szintjén, egy letörött konzol csonkja látszik. Ez a maradvány azonban egymagában kevés ahhoz, hogy segítségével rekonstruáljuk azt a homlokzati képébe is belejátszó elemet, amelyet ez a konzol eredetileg, minden bizonnyal egy vagy több társával együtt, hordozott.

A palota második helyisége már teljes egészében a jelenlegi déli szárny területén fekszik, ezen a részen a főhomlokzat és a keleti palotahomlokzat fala egyaránt teljes magasságában áll. A két válaszfal közül az északiról az imént emlékeztünk meg, míg a délit, amely helyiségünket a harmadik helyiség felé határolja, a XV. századi délkeleti saroktorony építéskor vastagítással látták el.

17. A kápolnahajó északi falának belső nézete a köpenyfal elbontása után.
 17. Innenansicht von der nördlichen Mauer des Kapellenschiffes nach dem Abbau der Mantelmauer.
 17. Vue intérieure du mur nord de la nef de la chapelle après la démolition de sa chemise.
 17. Северная стена нефа часовни с внутренней стороны после разборки стеной оболочки.

18. A kápolnahajó északi falának belső köpenyezése elbontás előtt.
 18. Innenmantel von der nördlichen Mauer des Kapellenschiffes vor dem Abbau.
 18. La chemise intérieure du mur nord de la nef de la chapelle avant la démolition.
 18. Внутренняя стенная оболочка северной стены нефа часовни до ее разборки.

19. Félbehagyolt mérmű a köpenyfal elbontásából.
 19. Abgebrochenes Maßwerk aus der abgebauten Mantelmauer.
 19. Ostau conservé de la démolition de la chemise de mur.
 19. Наполовину оставленный при разборке стенной оболочке резной готический орнамент.

20. A kápolnahajó északi falának belső nézete az északkeleti belső sarok támpillérrrel.
 20. Innenansicht von der nördlichen Mauer des Kapellenschiffes mit dem nordöstlichen inneren Eckstützpfiler.
 20. Côté intérieur du mur nord de la nef de la chapelle avec le pilastre cornier intérieur nord-est.
 20. Внутренний вид северной стены нефа часовни с северо-восточным угловым опорным столбом.

A helyiséget jelenleg korabarokk fiókos dongaboltozat fedi, ennek ellenére azonban, ha a padlószintnek az eredeti nivóra való süllyesztése és a helyiséget felosztó egészen új válaszfalak elbontása megtörténik, elmondhatjuk, hogy a XIV. századi terem belső térhatását nyertük vissza. A helyiség megvilágítására a főhomlokzat falában elhelyezett ötös ablakcsoport szolgál (4. kép). A ritka szépségű ablakcsoport szinte teljes épségben került elő a falkutatás során. Az ablakok két sorban helyezkednek el. Alul három álló formátumú ablaknyílás töri át a falat, míg fölül, a három ablakot elválasztó két pillér fölött, egy-egy körablak nyílik. Az alsó sor középső ablakának kivételével valamennyinek megmaradt teljes kökerete és mérműve is. Az alsó ablakok álló formátumú keretének egyenes záródását félkörös, majd ezt alul nyitott háromkaréjos körács szűkíti be (5. kép). Ugyanígy a két körablak mérműve is az ablakok formáját követő körközetbe írt, itt zárt formájú háromkaréjos motívumból áll (6. kép).

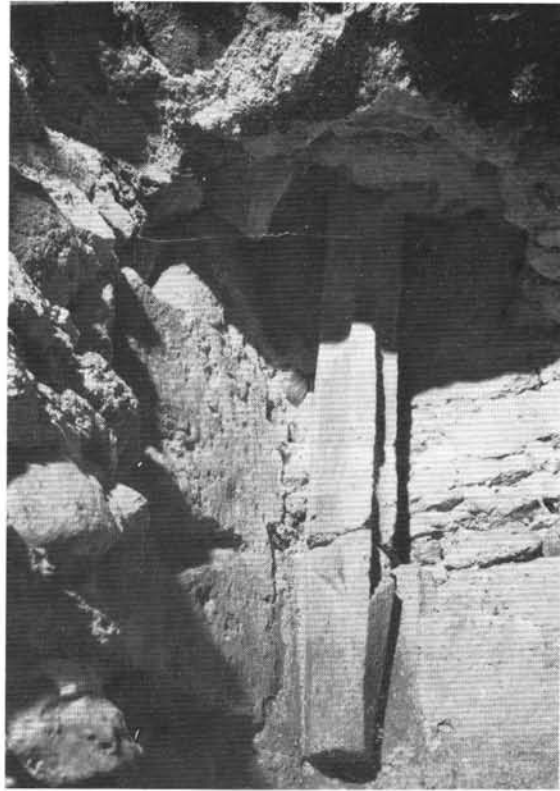
Az alsó ablakcsoporthoz középnyílásának eredeti formáját nem ismerjük pontosan. Említettük, hogy ennek kökerete hiányzik. Ez az ablak eredetileg sem egyezhetett meg két társával, mert több lényeges eltérés különbözteti meg azoktól. Ezek egyike, hogy szélességi mérete valószínűleg alatta-marad azokénak. A másik lényeges különbség az hogy míg a két szélső ablak kávája a „tipli” gyanánt szolgáló gerendahelyek tanúsága szerint faburkolatos volt (7. kép), addig a középsőnél ilyen nyomok nincsenek, ezzel szemben itt a kávávat vakolat és figurális falfestés borítja. Szinte teljes épségben látható itt egy életnagyságnál kisebb nőalak álló figurája, melynek ruházatát széles függőleges sávozás borítja.

A palota harmadik helyisége az eddigieknél nagyobb kiterjedésű volt. Itt nyílt a palota bejárata is (8. kép). A bejáratától délre tárta fel a kutatás a palotának az ötös ablakcsoport mellett legszebb részletét, egy figurális festéssel borí-

21. A szentélyablak belső nézete.
 21. Innenansicht des Apsisfensters.
 21. Côté intérieur de la fenêtre du chœur.
 21. Окно святилища, вид изнутри.

22. A szentély eredeti boltozatának északnyugati sarokindítása.
 22. Nordwestlicher Eckfuß vom ursprünglichen Apsisgewölbe.
 22. La naissance nord-ouest de la voûte originale du chœur.
 22. Северо-западный угол первоначального свода святилища.

tott kávájú ülőfülkés ablakot. A festés az egyik oldalon férfit, a másikon nőt ábrázol (9. és 10. kép) A palota többi helyén feltárt freskókkal együtt egyike ritka világi falképeinknek a középkorból. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha az építető család tagjait keressük bennük. Feltehetően még a kapubejárattól északra is lehetne találni egy hasonló ablakot, ez a rész azonban statikai okokból nem volt feltárható, minthogy a szóbanforgó falszakasz belső oldala elé a XV. században köpenyfalat húztak, s rajtuk nyugszik a délkeleti torony nyugati falának súlya. A külső oldalnak támaszkodó korabarokk dongaboltozatot ugyancsak statikai okokból nem lehetett lebontani. Ez a boltozat egyidős az utolsó toronyemelettel, s a megmagasított torony földszinti helyiségének boltozati oldalnyomását ellensúlyozza. Amennyiben akár anyagi, akár műszaki felkészültség híján vagy a boltozat, vagy a köpenyfal statikai szerepének kiváltását nem sikerül megoldani, úgy ennek, a palota bejáratát is magábfoglaló központi teremnek a feltárása befejezetlen marad. A falképek azonban nemcsak az ablakkávákat

23. A diadalív és az alatta feszülő XVI. századi boltozat homlokíve.
 23. Triumphbogen mit dem darunter gespannten Frontbogen des Gewölbes aus dem 16. Jahrhundert.
 23. L'arc de triomphe et – au-dessous – l'arc frontal de la voûte construite au XVIe siècle.
 23. Триумфальная арка и тесно примыкающий к нему свод XVI века.

24. A szentély boltozata alatti XVI. századi boltozat.
 24. Das unter dem Apsisgewölbe gespannte Gewölbe aus dem 16. Jahrhundert.
 24. La voûte construite au XVIe siècle au-dessous de la voûte du chœur.
 24. Расположенный под первоначальным сводом святилища свод XVI века.

borították, hanem a terem belső falfületeit is. Így az eddigiekhez hasonlóan szinte teljes épségben látható az imént leirt festett ülőfülkés ablak szomszédságában, attól délre egy férfialak, amely, hasonlóan a többihez, életnagyságnál kisebb. Ez esetben azonban az ugyancsak egész alak nem álló figura, hanem az ablaknak háttal, erőteljes mozgásban ábrázolta a mester.

Termünk részben a második helyiséghez hasonlóan még mindig a déli szárny területén húzódik, részben azonban már beleesik a déli várfal vonulatába. Mindkét homlokzati fala, akárcsak a második helyiségé, teljes magasságában áll. Keleti falának belső oldalán egy egyenes záródású falfülke került elő. A palota homlokzati falai csak a XVI. századi falnak a külső síkjáig állanak, ezen túl csak a jelenlegi térszint alatti, hozzávetőleg 1 m magas alsó részük húzódik tovább 2–3 m távolságig. Az ezután következő elbontott szakasz alaprajzát már csak az eredeti alapozásig vagy járósíntig terjedő ásatás tisztázhatná.

A főhomlokzati falban még egy, töredékesen megmaradt nyílást tárt föl a kutatás. Északi kávéja még a várfalba esik, így elkerülte a bontást (11. kép). Szemöldökében még egy keretkő is maradt. A keleti homlokzati fal a nagy délkeleti saroktámpillér nyugati falsíkjában folytatódik 2–3 m hosszban, azután annak helyét is elfoglalja a támpillér alapozása.

Miután képzeletben végigjártuk a palota helyiségeit, visszatérünk kiindulási pontunkra. A palota északi végződésétől csak néhány lépés választja el a vele egykorú kápolnaszárnyat, nevezetesen a kápolnahajó déli homlokzatát (12. kép). Ennek tömege, mint fentebb írtuk már, a palotától északkeletre emelkedik. Nagyjából négyzetes alaprajzú hajó, melynek csak a jelenlegi padlószintig álló nyugati és északi falát, valamint a tőle északra elterülő helyiség megfelelő falait G. Sándor Mária tárta föl 1961-ben. A kápolnahajó nyugati homlokzati falában — a jelenlegi keleti szárny belsejében — középen bejárat (13. kép), ennek két oldalán egy-egy ablak nyílt. A déli hajófal keleti szakaszán egy ablakot tárt fel a kutatás (14. kép), minden bizonynal legalább még egy ablak nyílt ettől nyugatra is, itt azonban a barokk lépcsőház építésekor a felmenő falat elbontották (15. kép). A keleti hajófalban nyílik a csúcsíves diadalív, amely, mint-hogy már a XV. századi várfal területére esik, teljes magasságban áll (16. kép). A hajó északi fala ismét a jelenlegi keleti szárny belsejében húzódik, mégpedig a nyugati falhoz hasonlóan olyan helyen, ahol a későbbiek folyamán nem alakítottak ki válaszfalat, s így csak a barokk-kori padlószint magasságáig, tehát kb. 1,20 méterig áll (17. kép). Nyílást az északi falban — legalábbis eddig a magasságig — nem találunk. A fal belső oldala elé — valószínűleg a XVI. századi erősítési munkák kapcsán — köpenyfalat építettek (18. kép). A köpenyfalból — elbontása közben — számos XIV. századi kőfaragvány került elő, melyek közül a legérdekesebb talán egy nagyméretű kötömb, melyből, mint Szakál Ernő kétséget kizáróan megállapította, mermű részletét kezdték kifaragni (19. kép). Hasonló mermű kész darabjainak töredékei a kőtárban föllelhetők.

A kápolnahajó boltozatából mindössze a keleti fal előtt, a diadalív fölött feszülő belső saroktámpilléreket (20. kép) áthidaló széles heveder déli indítása maradt meg. Ez a jelenlegi emelet padlószintje alatti feltárás során került napvilágra éppen úgy, mint a diadalíven túl a szentély keresztboltozatának nyugati fele. A szentély szélteiben nyújtott téglalap alaprajzon épült, egyenes záródású keleti falának külső síkja a XVI. századi várfal homlokzati síkjával esik egybe. Itt még ablaka is megtalálható (21. kép), melynek keskeny és magas nyílását konkáv törtvonalú, tagozott bélletkövek szegélyezik. Az ablak záródása hiányzik, e felső rész megcsönkítése nyilvánvalóan egybeesik a szentélyt fedő keresztboltozat keleti felének elbontásával, ami értelemszerűen csakis a XVI. századi (külső) falvonalat építésének idejére eshetett. A szentély keresztboltozatának extradoszát — mint az imént szó volt róla — az emeleti padlószint alatti kutatás tárta föl, míg intradoszának csak északnyugati sarokindítása látható (22. kép), többi részét egy alá húzott XVI. századi dongaboltozat (23. kép) fedti el szemünk előtt. Ez az a dongaboltozat, amelynek gerinctáját magábfoglaló, szegmenssé szűkített folytatása a külső (XVI. századi) falvonalon keresztül futva az imént leirt szentélyablak fülkáját hidalja át a leszállított záradéki szinten, tehát a záradékcsönkítés XVI. századi eredetét is magyarázza (24. kép).

Visszatérve a szentély eredeti, XIV. századi keresztboltozatához, a jelenleg látható sarokindítás segítségével rekonstruálhatjuk a boltozati rendszert: konkáv profilú bordákkal tagolt keresztboltozat, amelynek sarkaiban a bordák konzolosan indulnak ki (22. kép). Ezzel megegyezik a szentély északi oldalán fekvő, ugyancsak egyenes záródású, hozzávetőlegesen négyzetes alaprajzon épült keresztboltozata, amelynek ugyancsak a felénél valamivel kisebb nyugati része maradt meg, ez azonban már feltárva, teljes egészében látható (25. kép).

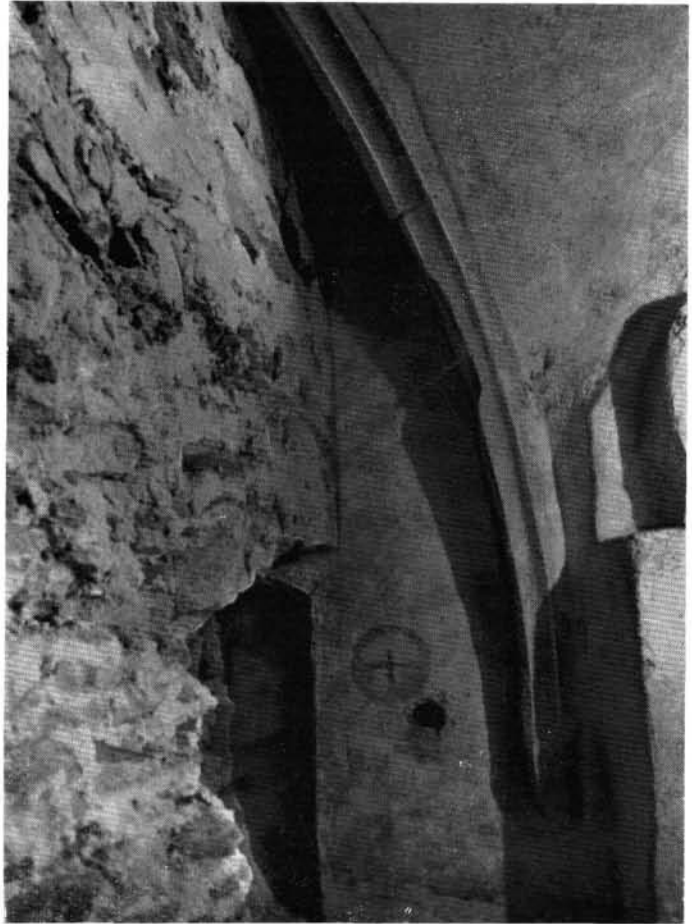
A sekrestyébe a szentélyből csonkán megmaradt eredeti ajtónyíláson át léphetünk be, melynek nyugati kávéja és szegmentíves záródásának nagy része ma is megvan (25. kép). A sekrestyének — a szentélyhez hasonlóan — nyugati fele teljes magasságában, míg keleti része lebontott boltozattal és visszabontott falakkal áll. Itt a XVI. századi várfalvonalat homlokzati síkjában konvex törés mutatkozik, így a sekrestye északkeleti sarka már a várkert területére esik, s csak annak járósíntjéig maradt meg.

25. A sekrestye és a szentély közös fala a sekrestye bejáratával.
 25. Die gemeinsame Wand zwischen Sakristei und Apsis mit dem Sakristeieingang.
 25. Mur mitoyen de la sacristie et du chœur, avec l'entrée de la sacristie.
 25. Общая стена между святилищем и ризницей со входом в ризницу.

A sekrestyebelső falmezőin, ott, ahol a még nem teljesen kieszett XVI. századi kitöltő falazat már látni engedi, különféle nehezen kivehető festésmaradványok között festett és karcolt feliratok, valamint felszentelési keresztek mutatkoznak (25. kép). A falakon más nyílást, mint a szentélyből átvezető, említett ajtóét nem talált a kutatás. A nyugati fal áttörése (26. kép) a rendszeres kutatást megelőző szondázás következménye.

A sekrestye nyugati és a kápolnahajó északi falának szögletében a hajóval azonos nyugati, de a sekrestyéénél nagyobb északi kiterjedésű, kelet-nyugati hossz tengelyű, téglalap alaprajzú helyiség terül el, melynek csak a várfal belső síkjában elhelyezkedő keleti fala és északkeleti sarka (27. kép) áll teljes magasságában, míg többi falai, a kápolnahajó északi falával azonos déli falát is beleértve, csak a barokk padlószintig maradt ránk. XV. századi bejárata — másodlagosan beépített XIV. századi konzollal és a XV. századi járószintnek megfelelő magasságban fekvő küszöbvel — a nyugati falban nyílt (28. kép), míg eredeti XIV. századi kisméretű, oblong, élszedékes keretű ablaka a nyugati sekrestyefal folytatásában nyílik (29. kép).

Az imént leírt helyiség északi oldalához még egy, kisebb helyiség csatlakozik, melynek keleti fala az előbbi helyiségéhez képest kb. 1 méterrel visszaugrik. Ebben a falban a szomszédos helyiség imént leírt keleti ablakával megegyező ablak nyílik (30. kép). A helyiség északi falában is található egy hasonló, ablakformájú, az előbbiekkal megegyezően szegmenszáródású nyílás, amely azonban nem a szabadra nyílik, hanem egy nem sokkal később épülhetett kelet-nyugati irányú dongaboltozat extradoszára (31. kép). E boltozat a XV. századi falban éppen folytatódik, tehát ezt megelőzően értelemszerűen ma hiányzó része is áll. E fölé a dongaboltozatos tér fölé épült a XV. században az északkeleti torony. Ennek észak-déli irányú kiterjedése azonos a dongaboltozatú helyiségével, míg ez utóbbi kelet-nyugati kiterjedését még nem ismerjük. Feltételezéseink között szerepel annak lehetősége is, hogy ez volt a palotaudvar kapubejáratja. A szomszédos déli helyiség nyugati fala északi irányban a dongaboltozat fölött folytatódni látszik, az elbontott falvégződés miatt azonban még ez sem bizonyos. Érdekes azonban, hogy ez az udvari homlokzati fal már vakolva és meszelve volt, amikor a fentebb körvonalazott, ablaknyílást magába foglaló falat, amely a dongaboltozat vállán nyugszik, megépítették. Az ablaknyílás értelmét keresve fel kell tételeznünk, hogy a dongaboltozat vállát utólag kötötték be a szóbanforgó falba, amelynek egyébként homlokzati jellege van, amint azt északkeleti sarokképzése is megerősíti (32. kép). A boltváll utólagos bekötése ebbe, a kápolnaszárny északi végfalát képező homlokzati falba tehát nagyon valószínű, s esetleg azzal magyarázható a donga vállfőlötti szakaszának egyenes keresztmetszeti profilja is (33. kép).

26. A sekrestyeboltozat délnyugati átlós bordája a belső saroktámpilérrel.
 26. Die südwestliche Diagonalrippe des Sakristeigewölbes mit dem inneren Eckstützpfiler.
 26. Nerf transversal sud-ouest de la voûte de la sacristie, avec le pilastre cornier intérieur.
 26. Юго-западное ребро свода ризницы с внутренним угловым опорным столбом.

27. A kápolnahajótól északra fekvő helyiség északkeleti sarkának belső nézete.
27. Innenansicht von der nordwestlichen Ecke des vom Kapellenschiff nördlich gelegenen Raumes.
27. Vue intérieure du coin nord-est de la pièce au nord de la nef de la chapelle.
27. Северо-восточный угол помещения, расположенного к северу от нефа часовни, с внутренней стороны.

29. A kápolnahajótól északra fekvő helyiség ablaka.
29. Fenster des vom Kapellenschiff nördlich gelegenen Raumes.
29. La fenêtre de la pièce au nord de la nef de la chapelle.
29. Окно помещения, расположенного к северу от нефа часовни.

A XIV. századi palotaudvar észak-déli kiterjedését nem ismerjük, a palota elhelyezkedéséből és déli kiterjedéséből azonban arra következtetünk, hogy ebben az irányban felülmúlta a XV. században kialakult mai udvarét. Északon bizonyos jelek, így Éri István ásatásai arra engednek következtetni, hogy a várfal belső oldalán ma hiányzó épületszárny helyén talán széles, középoszlopos helyiséget is magábafoglaló épület húzódott. Az északkeleti torony nyugati homlokzatán ma is kivehető egy boltozott, emeletes épületszárny lenyomata. Egész bizonyossággal ismerjük azonban a palotaudvar kelet-nyugati kiterjedését. Ennek keleten a fentebb leírt palota és kápolnaszárny szab határt, melyek közül az előbbi valamivel keskenyebb, az utóbbi valamivel szélesebb udvarrészt határolt. Ezek egyike sem tért el lényegesen a mai udvari homlokzati vonalától. Nyugaton a mai udvari homlokzat fala és előtte egy boltozott közlekedő folyosó, amely a mai klasszicista előépítménynél keskenyebb volt, az udvarnak épp úgy nagyjából a mai határát szabja meg, mint keleten a palota és kápolnaszárny.

A nyugati szárny a XIV. században széles, középoszlopos termet és udvari közlekedő folyosót magábafoglaló épület volt. E folyosó emeleti falíveinek másodlagosan lefaragott profilos kövei még ma is jelentős részben eredeti helyükön, a klasszicista előépítmény mögötti udvari homlokzati falban

28. A kápolnahajótól északra fekvő helyiség XV. századi bejárata.
28. Eingang im 15. Jahrhundert zu dem vom Kapellenschiff nördlich gelegenen Raum.
28. L'entrée du XVe siècle de la pièce au nord de la nef de la chapelle.
28. Вход в помещение, расположенное к северу от нефа часовни (XV век).

láthatók (34. és 35. kép). A folyosó meglehetősen keskeny volt, amint arról udvari falának G. Sándor Mária által 1962-ben feltárt, a mai földszinti járósízig felmenő szakasza tanúskodik. Az épület hossza a mai nyugati szárnyát legalábbis megközelítette. Belső terének szélessége ugyancsak nem maradt a mai alatt, hiszen kéthajós emeleti termének középoszlopa ma is a középvonalban helyezkedik el (36. kép). Szintjei a maiaknál lényegesen mélyebben fekvettek, hisz az imént említett emeleti középoszlop alsó része ma a földszinti boltozat gerince alá nyúlik (37. kép). A tagolatlan törzsű vaskos hengeroszlop lábazata fordított kockafejezethez hasonló, míg fejezete egyáltalán nincs is, a hengertörzs átvezetését a vékony négyzetes fedlemezes vállkőbe a négy sarokban elhelyezett egy-egy kicsiny, fordított félgúla alakú konzolocska végzi el. Mindezt azonban, a két ellenkező irányban támaszkodó boltív felfekvésére kialakított vállkővet is beleértve, a felső oszlopoddal azonos kődarabból faragták ki.

Az imént leírt oszlop az emeleti kéthajós teremnek talán nem is elsődleges megoldásához tartozik. Vele egy vonalban ugyanis, az udvari folyosóval közös fal belső oldalán fődém-tartó konzol helyezkedik el (36. kép). E konzol alatt, egy felerészben ránc maradt, befalazott, szegmenszáródású fal-nyílás szomszédságában indult az oszlopra támaszkodó két boltív egyike. Kérdés, ha a gerendafödém alátámasztására két boltívvel kiváltott harántfal szolgált, miért volt szükség e falba befalazott, tehát szerepét veszített konzolra. Valószínű, hogy a középoszlopos-harántfalas rendszert, ha rövid időn belül is, de utólag építették be, nyilvánvalóan a nagy belső szélesség miatt. Az oszlop alatti földszinti válaszfal egyetlen, de középen megszakadó teherhárítóívet magába foglaló falazása ugyancsak a menetközbeni, vagy utólagos változtatás jegyeit hordozza magán. Kár, hogy a harántfal és a konzol eredeti helyzetét és egymáshoz való kapcsolódását nem ismerjük, mert a konzol, az ívek és az oszlop a kutatás kényszerű szünetelése idején, bontási munka kapcsán kerültek napvilágra, s az ívek és a harántfal rögtön a bontás áldozatául is estek. A bontási anyag is szétszóródott, s ma már csak a vállkő kiképzéséből és a két homlokzati falban látható bekötésekből következtethetünk a harántfalra és az abban feszülő két boltívre.

A várat megelőző palotaegyüttes feltárt maradványainak leírása után most keressük meg nyomát írott forrásaink között is. A várpalotai vár építésének történetével a szakirodalom mindeztideig adós. Az összefoglaló művészettörténeti munkák egyáltalán nem foglalkoznak várunkkal. A művészettörténeti feldolgozáshoz vajmi kevés támpontot nyújtó helytörténeti, illetve helyismereti írások várunk történetét 1440-nel kezdik, mégpedig az 1445. évi országgyűlés IV. cikkelyére hivatkozva, amely kimondja, hogy a szlavóniai várak és 5 más új vár kivételével az Albert király uralkodása (1437—1439) óta eltelt zavaros időszakban épült várakat gazdáiknak azonnal le kell rombolatniok, különben hűtlenség vádjá alá esnek.⁴ A kivételként felsorolt 5 új vár között szerepel Verőce, Sajóvamos, Kislána és Pelsőc mellett Palota vára is, amely ekkor Újlaki Miklósé.⁵ Ez az időpont megfelel a szabályos belsőtoronyos vár építésének, hiszen a korábbi keltezését éppen a várat megelőző, újonnan feltárt és stílusjegyei alapján a XIV. század második felére keltezhető palota nem enged meg, sokkal későbbi datálásról pedig azért nem lehet szó, mert Giulio Turco vár-alaprajzának készültéig, 1572-ig még legalább két jelentős építési korszak hagyja várunkon tevékenységének kétségtelen nyomát.

Minden olyan okleveles említés lokalizálásánál, amely az 1445-ös országgyűlés határozatában megjelölt időszak kezdeténél, 1439-nél korábbi adattal szolgál Palota, illetve Bátorkő létezésére, a helytörténeti iro-

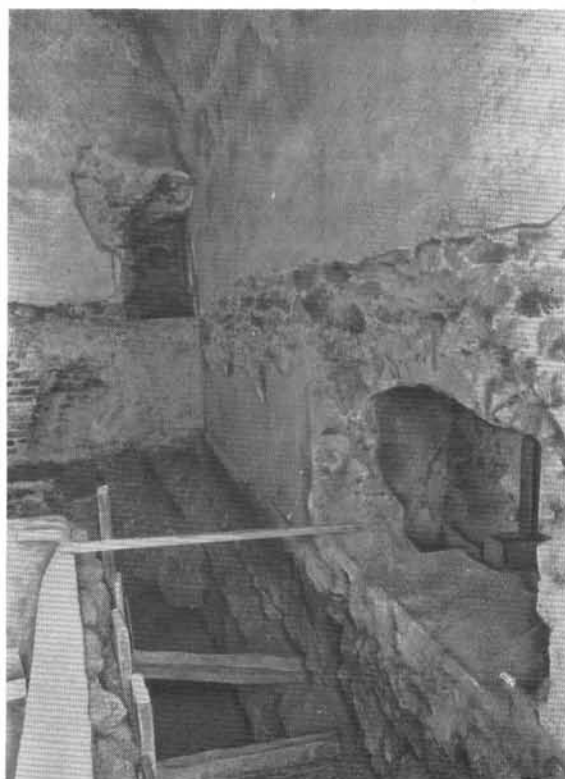

30. A kápolnaszárny utolsó helyisége.

30. Letzter Raum des Kapellenflügels.

30. La dernière pièce de l'aile de la chapelle.

30. Последнее помещение часовенного крыла

31. A kápolnaszárny utolsó helyiségének északi ablaka kívülről.

31. Außenansicht des nördlichen Fensters des letzten Raumes vom Kapellenflügel.

31. Vue extérieure de la fenêtre nord de la dernière pièce de l'aile de la chapelle.

31. Окно последнего помещения часовенного крыла снаружи.

32. A kápolnaszárny északkeleti sarka.
 32. Nordöstliche Ecke des Kapellenflügels.
 32. Le coin nord-est de l'aile de la chapelle.
 32. Северо-восточный угол часовенного крыла.

33. Másodlagosan bekötött boltváll a kápolnaszárny északi falában.
 33. Gewölbesehle sekundärer Verbindung in der nördlichen Mauer des Kapellenflügels.
 33. Retombe scellée ultérieurement dans le mur nord de l'aile de la chapelle.
 33. Вторично подогнанная пята свода в северной стене часовенного крыла.

dalom többnyire eleve számításon kívül hagyta az Újlaki vár helyét. A vártól kb. egy óra járásnyira északnyugatra álló úgynevezett pusztapalotai várromot hol Bátorkő, hol meg Palota említéseivel azonosították, ugyanakkor Bátorkő várát hol ide, hol Pétfürdő, vagy éppenséggel Csiklingvár területére, legutóbb pedig az Újlaki-vártól nyugati irányban néhány száz méterre álló, Ybl Miklós által épített Zichy-kastély helyére tették.⁶ A kutatás során feltárult palota most hozzásegít bennünket ennek a kérdésnek a tisztázásához is.

34. A nyugati szárny egyik emeleti falíve a XIV. századból.
 34. Ein Mauerbogen in Stockwerkhöhe des Westflügels aus dem 14. Jahrhundert.
 34. Un des arcs muraux de l'étage de l'aile ouest du XIVe siècle.
 34. Арка XIV века на втором этаже западного крыла.

Várpalota jelenlegi területe, úgylátszik, részét képezte annak a nagy Fejér-megyei birtoktestnek, amely az Árpád-házi királyok korában Csákvár és Pusztasabolcs központokkal a Csák nemzetsége volt.⁷

Bátorkő várának építése a Csákokhoz fűződik.⁸ A batorkői vár említésével először 1288-ban találkozunk.⁹

A vár 1326-ig marad a Csákok kezén. Ekkor Károly Róbert Csákokó, Várgesztes és Csesznek várakkal együtt Bátorkőt is cserében kapja Csák nembeli István

35. A nyugati szárny egyik udvari homlokzati boltíve az emelet szintjén a XIV. századból.
 35. Ein Gewölbobogen in Stockwerkhöhe von der Hoffront des Westflügels aus dem 14. Jahrhundert.
 35. Un arc de voûte du XVIe siècle du fronton de la cour de l'aile ouest au niveau de l'étage.
 35. Арка дворового фасада западного крыла на уровне второго этажа (XIV век).

fiaitól, Pétertől és Istvántól Dumbo és Nyék királyi várakért. A csereügylet vonatkozik természetesen az említett várakhoz tartozó birtokokra és falvakra is.¹⁰ Az oklevél megnevezi a helyet magát is, ahol a vár áll: Tykolfeldeu.

A fentiek szerint Károly Róbert által csere útján megszerzett Bátorokó vára 1350-ig marad királyi kézen. Ekkor Nagy Lajostól, szolgálataik fejében, Tót (sclau) Lőrinc mester fia: Miklós pozsonyi ispán és királyi pohárnokmester, Leukus, Bertalan és leszármazóik kapják meg adományként a királyi várat valamennyi jövedelmével és a hozzá tartozó falvakkal és birtokaikkal együtt.¹¹ Minthogy az új birtokosok annak az Újlaki-családnak a közvetlen ősei, amely Várpalotát a következő évszázad folyamán is magáénak tekintheti, ezzel a királyi adománnyal — mondhatjuk — kialakultak azok a birtokviszonyok, amelyek Bátorokót, illetve Palotát a minket érdeklő időszakban jellemzik. Itt jegyezzük meg, hogy a palotai várban az Újlakiak farkasfogas családi címere is megtalálható, a bejárati szárny oromfalába az 1950-es években, meglehetősen szervesen, harmadlagosan befalazva.¹²

Ha az eddig tárgyalt oklevelekhez hozzászámítjuk azokat is, amelyekben csupán említés történik Bátorokó váráról, így a már szóba került 1288. évin kívül egyet 1341-ből¹³, egyet 1364-ből,¹⁴ egyet 1383-ból,¹⁵ egyet pedig 1394-ből¹⁶, úgy kijelenthetjük, hogy a XIV. század végéig minden oklevél egyöntetűen Bátorokó váráról beszél csupán, s Palota első említésével csak 1397-ben találkozunk^{16a}. 1409-ben Keszi Balázs személyében olyan várnaggyal találkozunk Bátorokón, aki vagy egyidejűleg, vagy pedig előzőleg (ez nem derül ki az oklevél szövegéből), udvarnagy volt Palotán.¹⁷ Ez a tény önmagában is elegendő ahhoz, hogy ezt az egyébként is beszédes helynevet attól a Palotától származtassuk, amelynek az udvartartásában 1400 körül Keszi Balázs udvarnagyi szerepet töltött be. Végül mi bizonyítaná beszédesebben a Palota-helynév és az udvartartás együttes megjelenésének ilyen összefüggését, mint maga az 1966 folyamán feltárt palota, amelynek, stílusjegyei alapján, éppen erre az időre kellett elkészülnie.

Fenti következtetésünket támasztják alá a XV. századból fennmaradt későbbi adatok is. Mindaddig, amíg Palotából az 1445-ös országgyűlés idejére Castrum Palota nem lesz, várként csak Bátorokó szerepel. Így kizárólag Bátorokó váráról történik említés 1426-ban,¹⁸ 1436-ban,¹⁹ 1440-ben,²⁰ 1442-ben²¹ és 1444-ben.²² Palota váráról először az 1445-ös országgyűlés beszél mint olyanról, amely 1439 óta épült.²³ S ez nem vonatkozhatik Bátorokó esetleges újjáépítésére, hiszen a továbbiak folyamán, végig a XV. századon, szinte minden oklevél párhuzamosan említi a két várat. Ilyen együttes említéssel van dolgunk 1465-ben,²⁴ 1492-ben²⁵ és 1497-ben.²⁶ Bátorokó szerepe azonban a korszerű új palotai vár megépülésével megcsappan. Ez azon is lemérhető, hogy míg Bátorokót Palota nélkül ebben az időben már nem emlegetik okleveleink, Palota vára önállóan is szerepel, így 1484-ben,²⁷ valamint 1495-ben.²⁸

Összefoglalva tehát fenti fejtegetéseinket, megállapíthatjuk, hogy Várpalota várát az Újlakiak 1439 és 1445 között fél évszázaddal korábban emelt palotájuk átépítéséből nyerték, s ez, a kor katonai építészetének színvonalán álló szabályos belsőtornyos vár vette át a vezető szerepet Bátorokó várától, amely első formájában már a Csák nemzetség birtoklásának idején, valószínűleg a tatárjárás után, kőből épült ki, Palota közelében állott, s feltehetően a ma Pusztapalotának nevezett várral azonos.²⁹ Ily módon elválasztottuk egymástól a két különbözőképpen nevezett várat, s a Palota névnek, az itt folyó udvartartásnak, majd az itt kiépült várnak az oklevelekben történő felmerülését minden nehézség nélkül azonosítani tudtuk azzal a várral kiépült palotával, amelyet az 1966 évi helyszíni falkutatás tárt fel.

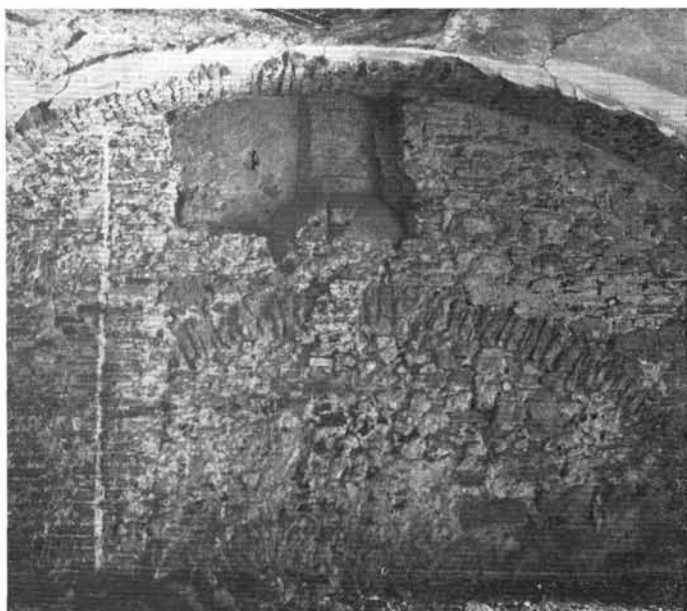

36. A nyugati szárny kéthajós termének középoszlopa a mai első emelet szintjén észak felől.

36. Nordansicht der Mittelsäule vom zweischiffligen Saale des Westflügels in Stockwerkhöhe.

36. La colonne médiane de la salle à deux nefs de l'aile ouest au niveau du premier étage actuel, vue du Nord.

36. Центральная колонна двухнефного зала западного крыла на уровне теперешнего второго этажа, вид с севера.

37. A nyugati szárny kéthajós termének középoszlopa a mai földszinten dél felől.

37. Südansicht der Mittelsäule vom zweischiffligen Saale des Westflügels auf dem hentigen Erdgeschoß.

37. La colonne médiane de la salle à deux nefs de l'aile ouest au rez-de-chaussée actuelle, vue du Sud.

37. Центральная колонна двухнефного зала западного крыла на уровне нынешнего первого этажа, вид с юга.

Végezetül hátra volna még a palota részletes stílus-történeti vizsgálata és művészettörténeti feldolgoása, ezt azonban a még folyó kutatás befejezetlensége miatt nem volna célszerű ezen a helyen megkísérelnünk. Még nem történt meg a barokk fölépcsőház pilléireibe másodlagosan befalazott nagyszámú XIV. századi tagozatos kőanyag kiváltása, s a kibontott kövek felmérése, fényképezése sem. És ami legalább ilyen súllyal nyom a latba, azoktól a részekről, ahová a kutatás csak ezután fog eljutni, további épületek és in-situ részletek napvilágra kerülése várható, ami nélkül a teljes alaprajzi rendszer tisztázása nem lehetséges és az emlékanyag művészettörténeti feldolgoása elcsúszott dolog lenne. Ennek ellenére azonban már az eddigi feltárások alapján is teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a palotaegyüt-

test stílusjegyei alapján a XIV. század második felére kell datálnunk. Erre mutatnak a tagolatlan és csak kis méretű nyílásokkal és nyíláscsoportokkal áttört homlokzati falak, a belső saroktámpillérek, melyekre a boltozati bordák támaszkodnak, a viszonylag alacsony belsők, melyek gyakran síkfödémek és falaikat szintén erre a korszakra jellemző kontúrozott, síkdíszítéses freskók és faburkolatok borítják. S végezetül említsük meg az építészeti tagozatok csak konkáv és sík elemekből álló grafikus profilját, s ennyi talán elég is lesz egyelőre ahhoz, hogy ne maradjon kétségünk afelől, hogy az 1409-ben kelt oklevélben említett udvartartás színterét képező palota-együttes nem sokkal, legfeljebb néhány évtizeddel az említés előtt épülhetett.

Gergelyffy András

Jegyzetek

- ¹ L. Éri István és G. Sándor Mária ásatási dokumentációit a veszprémi Bakonyi Múzeumnál, illetve az Országos Műemléki Felügyelőségen.
- ² Giulio Turco felvételi rajza a bécsi Kriegsarchiv-ban 1572. máj. No. 77 033. G. I. h. 738.001. sz. a. Palota. C. jelzéssel.
- ³ Itt jegyezzük meg, hogy a XVII. századból vannak a palotai várnak 5 tornyos ábrázolásai is. Ezek az ötödik, kerek torony közepén helyezkedik el. L. Szij Rezső: Várpalota látképei 1600–1908. Budapest, 1963. 43–50 l.
- ⁴ Kovachich Suppl. ad vest. com. II. 17.
- ⁵ „Castrum Palota Nicolai Vayvode in comitatu Albensi”
- ⁶ L. Faller Jenő: Hol feküdt Bátorok vára? Veszprém, 1936. V. ö.: Szij Rezső: Várpalota. Fejezetek a város történetéből. Budapest, 1960. 44. és 427. lap. Itt jegyezzük meg, hogy Szij Rezső könyve hemzseggel a téves adatoktól, melyeknek forrását nem jelöli meg. Időrendi táblázata és történeti következtetései éppen ezért — legalábbis az általunk tárgyalt korszak tekintetében — használhatatlanok.
- ⁷ Hóman–Szekfű: Magyar történet I. kötet. Budapest, 1935. 124. A törzsek elhelyezkedési térképét l. a 144. és 145. lap között.
- ⁸ U. o. 561. lap.
- ⁹ „... sub castro Bacurku...” Erzsébet királynénak Omersa helységet magába foglaló adományja János comes, Sydonak fia számára. L.: Wenzel XII. 470.
- ¹⁰ L. V. k. m. lt. Kálóz 9. Vö. Kumorovitz: Veszprémi Regeszták 172.
- ¹¹ V. k. m. lt. Kálóz 9. Vö. Kumorovitz: Veszprémi Regeszták 426.

- ¹² Képe közölve: Szij Rezső: Várpalota, 1960. 7. képtábla. A Gutkeled nemzetségnek ez a címere látható pecsét formájában Guthi Ország Mihály 1475. X. 29-én Léván kiadott oklevelének hátára nyomva. L. Dl. 59 662. (Forgách) Ezt az adatot Dr. Entz Gézának köszönöm.
- ¹³ Orsz. lt. kincst. oszt. N. R. A. 1711. 7. dipl. lt. 3384. Vö.: Anjou-kori Okm. IV. 99.
- ¹⁴ Kont Miklós nádor oklevele. Pannonh. főapáts. házi lt. L. V. W.
- ¹⁵ V. k. m. lt. Kálóz 9. Vö.: Kumorovitz: Veszprémi Regeszták 786.
- ¹⁶ Dl. 7928. (F). Vö.: Zsigmondkori okl. I. 3290.
- ^{16a} L. Tört. Tár 1901.100, 106 és 240. U. V. ö. Faller i. m. 8. l. 7. jegyz.
- ¹⁷ „Blasius Kezy castellanus castri Bathorkw, alias curialis in Palatha...” L. Magy. Orsz. Lev. : Dl. 9514. sz.
- ¹⁸ Körömdi lt. Alm. V. lad. 5. n. 49. Vö.: Csánki III. 208.
- ¹⁹ Pannonh. főapáts. házi lt. LVII. XX. és LVI. Oo.
- ²⁰ Pannonh. főapáts. házi lt. XV. Ee.
- ²¹ Dl. 13 683.
- ²² Körömdi lt. Himfyana, n. 457.
- ²³ L. 4. jegyzet.
- ²⁴ Körömdi lt. Himfyana, n. 461., illetve 462. és Alm. I. lad. 1. n. 5. és 6.
- ²⁵ Körömdi lt. Alm. I. lad. 1. n. 8.
- ²⁶ Körömdi lt. Alm. I. lad. 1. n. 9.
- ²⁷ Dl. 19 007.
- ²⁸ Dl. 17 994.
- ²⁹ A jelentősebb Palota nevének kiterjesztése a köztudatban elhagyányult Bátorokre semmi esetre sem korábbi keletű a XVI. századnál.

Die architektonischen Perioden der Burg von Várpalota

I.

Freilegung eines Palastes aus dem 14. Jahrhundert innerhalb der Burg von Várpalota

Die Rekonstruktionsarbeiten der Burg von Várpalota waren schon seit Jahren im Gange, bevor die ausführlichere Lokalforschung in Angriff genommen werden konnte. Im Folgenden wird ein Versuch gemacht werden, über die Resultate der Mauerforschung und die daraus abgezogenen, auf die früheste Periode der Baugeschichte der Burg bezüglichen Folgerungen einen knappen Bericht zu geben.

Die Burg von Palota liegt in der Mitte der inzwischen zu einer Industriestadt entwickelten Ansiedlung. Die Burg, oder genauer der ihr vorangehende Palast bildeten den Kern der Festung, und damit den Faktor worauf die Entwicklung der Ansiedlung zurückzuführen ist. Eine treffende Andeutung dazu ist auch der Name des Ortes (Palota = Palatium). Die Mauerforschung von 1966 führte zur Freilegung eines Palastes, der auf einem quadratischen Grundriß gebaut wurde und der Burg mit inneren Türmern etwa ein halbes Jahrhundert vorangeht.

Der in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts erbaute Palastkomplex besteht aus mehreren Gebäuden. Darunter zieht sich die Wohnabteilungen enthaltende Reihe nord-südlicher Orientierung des Palastes entlang das Erdgeschoß des südlichen Burgflügels. Ihr Dielenniveau liegt etwa 1,20 m unter dem gegenwärtigen Gangniveau bzw. unter dem aus dem 15. Jahrhundert. Ihre Mauern reichen bis zum Dielenniveau des gegenwärtigen ersten Stockes und hier kam sogar das ursprüngliche Hauptgesims ans Licht.

Das zweite bedeutende, zum Teil aufrechterhaltene Gebäude des Palastkomplexes aus dem 11. Jahrhundert ist der Kapellenflügel, der in unmittelbarer Nähe des Palastflügels davon nord-östlich liegt und ebenfalls eine Reihe von Räumen nord-südlicher Orientierung hat.

Der Kapellenflügel liegt auf dem Gebiete des gegenwärtigen Ostflügels.

Das dritte Gebäude aus dem 14. Jahrhundert, dessen bedeutende Reste durch die Mauerforschung freigelegt wurden und welches aufgrund seines zweischiffigen Raumes im ersten Stock ebensogut Rittersaalflügel genannt werden könnte, schließt das Erdgeschoß und den ersten Stock des gegenwärtigen Südflügels in sich. Im Gegensatz zu dem Palast und dem Kapellenflügel war dieser Flügel einstöckig.

Unter den drei Gebäuden ist es vielleicht der Palast, der wegen der Rarität seiner Kunstarchitektur innerhalb des ganzen Komplexes von Várpalota als ein mittelalterliches Kunstdenkmal von höchster Bedeutung ist. Er ist etwa 9 m breit, von seiner Länge ist heute nur eine Strecke von etwa 30 m bekannt.

Südwärts vom Eingang des Palastes wurde durch die Forschung neben der fünfgliedrigen Fenstergruppe der schönste Teil des Palastes, ein Fenster mit einer Sitznische, freigelegt, dessen Falz mit figuraler Malerei bedeckt ist. Auf der einen Seite wird durch die Malerei ein Mann, auf der anderen ein Weib dargestellt. Mitsamt in den übrigen Teilen des Palastes freigelegten Freskos ist es eine unserer Wandgemälde-Raritäten aus dem Mittelalter. Wahrscheinlich entfernen wir uns nicht weit von der Wahrheit,

wenn wir die dargestellten Personen für Mitglieder der Familie nehmen, die den Bau ausführte. Auch die inneren Wandflächen des Saales waren von Freskos bedeckt

Vom nördlichen Ende des Palastes wird der mit ihm gleichaltrige Kapellenflügel nur durch ein paar Schritte getrennt. In der Mitte der Westfassade des Schiffes, dessen Grundriß im großen und ganzen quadratisch war, befand sich ein Eingang und an beiden Seiten davon je ein Fenster. In der östlichen Schiffswand spannt sich der spitzbogige Triumphbogen. Die Apsis wurde auf einem der Breite nach gedehnten viereckigen Grundriß gebaut und auch das Fenster ihrer Ostwand mit geradlinigem Abschluß ist erhalten geblieben. Das Gewölbesystem der Apsis kann mit der Hilfe des gegenwärtig sehbaren nordwestlichen Eckfußes rekonstruiert werden: ein durch Rippen konkaven Profils gegliederte Kreuzgewölbe, von dessen Ecken die Rippen konsolenartig ausgehen. Damit stimmt die Sakristei überein die an der Nordseite der Apsis liegt und ebenfalls mit geradlinigem Abschluß auf einem annähernd quadratischen Grundriß gebaut wurde. Auf den inneren Wandfeldern der Sakristei sind Weihungskreuze zu sehen.

Die nord-südliche Ausdehnung des Palasthofes vom 14. Jahrhundert ist uns nicht bekannt, aus der Lage und der südlichen Ausdehnung des Palastes kann jedoch gefolgert werden, daß die Ausdehnung in dieser Richtung diejenige des im 14-ten Jahrhundert ausgestalteten gegenwärtigen Hofes übertraf.

Der Westflügel vom 14. Jahrhundert war ein einen breiten Saal mit Mittelssäulen und einen durch den Hof führenden Verbindungsgang einschließendes Gebäude. Die Profilsteine sekundärer Skulptierung von den Mauerbögen dieses Ganges stehen in Stokwerkhöhe in großem Teile noch heute an ihrer ursprünglichen Stelle. Die Länge des Gebäudes war mindestens so groß wie diejenige des gegenwärtigen Westflügels und die Mittelsäule seines zweischiffigen Saales im Stockwerk steht auch heute in der Mittellinie.

Das gegenwärtige Gebiet von Várpalota scheint einen Teil des großen Besitzkomplexes vom Komitat Fejér gebildet zu haben, der in der Zeit der Könige aus dem Hause der Arpaden mit den Mittelpunkten Csákvár und Pusztaszabolcs dem Geschlecht Csák gehörte. Der Bau der Festung von Bátorokó ist mit den Csák's verknüpft. Diese Festung, deren Geschichte in engem Zusammenhang mit derjenigen von Palota steht, wird zuerst im Jahre 1288 erwähnt. Die Festung bleibt bis 1326 im Besitze der Csák's. Da empfängt König Robert Karl die Festung tauschweise von Peter und Stephan, Söhnen von Stephan des Geschlechts Csák. In der Urkunde wird Tykolfeldeu als der Ort der Festung erwähnt. Die Festung von Bátorokó bleibt bis 1350 in königlichem Besitz. Da wird sie vom Ludwig dem Großen den Söhnen Meisters Tót (Schkauer): Miklós, dem Gespan von Pozsony und königlichen Mundschenk, Leukus, Bertalan und ihren Nachkommen in Donation gegeben. Da die neuen Besitzer unmittelbare Vorfahren

derselben Familie Újlaki sind, in deren Besitz Várpalota selbst im Laufe des folgenden Jahrhunderts bleibt, nehmen mit dieser Donation diejenigen Besitzverhältnisse eine feste Form an, die für Palota und Bátorkő in dem uns interessierenden Zeitalter charakteristisch sind. In der Festung von Palota ist auch das Familienwappen mit Wolfszähnen der Újlaki's aufzufinden.

Bis zum Ende des 14. Jahrhunderts wird einstimmig in jeder Urkunde nur Festung Bátorkő erwähnt und von Palota ist keine Rede. Umso interessanter ist es, daß wir im Jahre 1409, in der Person von Balázs Keszi in Bátorkő einem Burgvogt begegnen, der entweder gleichzeitig oder vorangehend Hofmarschall in Palota war. Dies ist zugleich die erste Erwähnung von Palota und diese Tatsache allein ist hinreichend, diesen auch übrigens so beredsamen Ortsnamen von dem Palast abzuleiten, in dessen Hofhaltung um 1400 Balázs Keszi das Amt des Hofmarschalls bekleidete. Und zuletzt ist der überzeugendste Beweis für den Zusammenhang der gemeinsamen Erscheinung des Ortsnamens Palota und der Hofhaltung der im Jahre 1966 freigelegte Palast, dessen Bau seinen Stilmarken nach genau auf diese Zeit beendet werden sollte.

Obiger Schluß wird auch durch die späteren, aus dem 15. Jahrhundert stammenden Daten unterstützt. Vor der Diät von 1445, als Palota Castrum Palota wird, war nur Bátorkő als eine Festung erwähnt. Von Festung Palota, die seit 1439 im Bau begriffen war, wurde zuerst auf der Diät von 1445 Erwähnung gemacht. Die Rolle von Bátorkő

hingegen verliert nach dem Erbauen der modernen Festung von Palota an Wichtigkeit. Das kann auch an der Tatsache abgemessen werden, daß während in unseren Urkunden aus dieser Zeit Bátorkő nur mit Palota zusammen erwähnt wird, erscheint Festung Palota auch selbständig. Das Obige zusammengefaßt: die Festung Várpalota kam zwischen 1439 und 1445 durch den Umbau des ein halbes Jahrhundert früher errichteten Palastes der Újlaki's zustande und diese den Standard der militärischen Architektur der Zeit befriedigende Festung mit regelmäßigen inneren Türmen hat die Rolle der Festung von Bátorkő übernommen, die in ihrer ersten Form, als sie im Besitze des Geschlechts Csák war, wahrscheinlich nach der Tatarenverwüstung, aus Stein gebaut in der Nähe von Palota stand.

Aufgrund der Stilmarken datiert der freigelegte Palastkomplex auf die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts. Diese Datierung wird unterstützt von den ungegliederten, nur mit Öffnungen und Öffnungsgruppen kleiner Dimension durchbrochenen Frontmauern, von den inneren Eckstützpfeilern, von denen die Gewölberippen getragen werden, von den verhältnismäßig niedrigen Inneren, die meistens ebene Decken haben und deren Wände ebenfalls von für dieses Zeitalter charakteristischen konturierten Freskos und Holztafelungen mit ebener Dekoration bedeckt sind.

Der Palastkomplex, der zur in der Urkunde aus 1409 erwähnten Hofhaltung den Schauplatz bietet, dürfte nicht mehr als ein paar Jahrzehnte vor dem Zeitpunkt der Erwähnung gebaut worden sein.

András Gergelyffy

Les périodes de la construction de la place forte de Várpalota

I.

La mise à jour d'un palais du XIVe siècle dans la place forte de Várpalota

Les travaux de reconstruction de la place forte de Várpalota se poursuivaient déjà depuis des années quand il est devenu possible de procéder à l'examen approfondi des lieux. Dans ce qui suit nous essaierons de rendre compte brièvement des résultats des examens de murs et des conclusions que l'on peut en tirer concernant la plus ancienne des périodes de la construction de cette place.

Le fort de Palota occupe le centre de l'agglomération, devenue déjà ville industrielle. Donc le facteur qui explique le développement de l'agglomération était le fort ou plus exactement le palais encore plus ancien qui constituent même aujourd'hui le noyau de la petite ville. Le nom de la commune y fait aussi allusion (Palota = palatium, palais). L'examen de murs de l'an 1966 nous a amenés à la mise à jour d'un palais, antérieur d'un demi-siècle environ au fort bâti sur un plan rectangulaire, muni d'un système de tours intérieures.

Le corps du palais construit dans la deuxième moitié du XIVe siècle comprend plusieurs bâtiments dont la série de pièces d'habitation donnant sur le Nord-Sud se trouve au rez-de-chaussée de l'aile sud du fort. Son niveau de sol est d'un mètre 20 au-dessous du raz de sol du XVe siècle, c'est-à-dire du niveau actuel de la chaussée. Ses murs montent jusqu'au niveau du plancher du premier étage actuel, où même la corniche originale a été retrouvée.

L'autre bâtiment de l'ensemble du XIVe siècle dont la majeure partie nous est restée comprend l'aile de la chapelle laquelle se situe immédiatement auprès de l'aile du palais au Nord-Est, exposant également au Nord-Sud l'enfilade de ses pièces.

L'aile de la chapelle est incorporée dans l'aile est actuelle.

Enfin le troisième bâtiment datant du XIVe siècle, dont d'importantes restes ont été découvertes grâce à l'examen de murs, et que l'on pourrait appeler aile de la salle des chevaliers à cause de sa grande salle à deux nefs au premier étage, ce troisième bâtiment se trouve au rez-de-chaussée et au premier étage de l'aile ouest actuelle. Contrairement au palais et à l'aile de la chapelle, cette aile avait un étage.

De ces trois bâtiments c'est le palais qui occupe une place distinguée aux rangs de nos monuments médiévaux, à cause de sa rareté de genre. Il mesure à peu près 9 mètres de largeur, et quant à sa longueur, nous n'en connaissons aujourd'hui qu'une trentaine de mètres.

Au sud de l'entrée du palais les fouilles ont mis à jour le plus beau détail du palais — auprès du groupe des fenêtres quintuplettes — une embrasure de fenêtre à sièges, dont l'encadrement est couvert d'une peinture figurative. La peinture représente d'un côté un homme, et une femme de l'autre. Avec les autres fresques découvertes à d'autres endroits du palais, ces peintures sont les beaux exemplaires

de nos fresques médiévales dont très peu nous sont parvenues. Probablement nous ne nous trompons pas trop en supposant que les personnes représentées sur les deux peintures sont des membres de la famille édifiatrice. Les pans de mur intérieurs étaient également couverts de fresques.

Ce sont seulement quelques pas qui séparent le bout nord du palais de l'aile de la chapelle contemporaine. Au milieu du fronton ouest de la nef au plan approximativement carré, il y a l'entrée, entre deux fenêtres.

Dans le mur est de la nef se tend l'arc de triomphe ogival. Le chœur, oblong dans le sens de la largeur, a encore sa fenêtre dans son mur est qui le ferme en ligne droite. En partant des naissances du coin nord-ouest visibles même aujourd'hui dans le chœur, le système de voûtes peut être reconstruit: c'était une voûte d'arêtes compartimentée par des tiercerons concaves partant des consoles de coin. La sacristie, carrée à peu près, a une voûte identique du côté nord du chœur. Aux pans de mur intérieurs se montrent des croix de consécration.

Nous ne connaissons pas l'étendue de la cour du palais au XVIe siècle dans le sens nord-sud, mais vu le site du palais et son étendue vers le Sud, nous supposons qu'elle a dépassé dans cette direction l'étendue de la cour actuelle, formée au XVe siècle.

Au XIVe siècle, l'aile ouest comprenait une large salle soutenue de colonnes au milieu, et un corridor de circulation du côté cour. Même aujourd'hui au premier étage on peut remarquer à leurs places primitives la majorité des pierres profilées des arcs muraux de ce corridor. La longueur du bâtiment devait au moins approcher la longueur de l'aile ouest actuelle, et la colonne centrale de la salle à deux nefs de son premier étage, même aujourd'hui se range sur la ligne médiane.

Le territoire actuel de Várpalota constituait, paraît-il, une partie de ce grand domaine au comitat Fejér qu'à l'époque des rois arpadiens possédait la gent Csák. Csákvár et Pusztaszabolcs étaient les centres de ce domaine. La construction du fort de Bátorkő s'attache à la famille Csák. C'est dans un diplôme daté de 1288 que ce fort est mentionné. Son histoire est intimement liée à celle de Palota. Le fort reste aux mains des Csák jusqu'en 1326, quand le roi Carobert le reçoit en échange de Péter et d'István, fils d'István de la gent Csák. Le diplôme nomme le lieu même où se dresse le fort: Tykoldfeldeu. Le fort de Bátorkő reste aux mains royales jusqu'en 1350 quand le roi Louis le Grand en fait don héréditaire aux fils du maître Lőrinc Tót (de Sckau): à Miklós, comte de Pozsony et officier du gobelet, à Leukus et à Bertalan. Puisque les nouveaux propriétaires sont les ancêtres immédiats de la famille Újlaki qui même au cours du siècle suivant pos-

sèdera Várpalota, par cette donation du roi s'est établie la répartition des terres qui caractérise Bátorkő c'est-à-dire Palota à l'époque qui nous intéresse. Dans le fort de Palota on peut retrouver aussi les armoiries aux dents de loup de la famille Újlaki.

Jusqu'à la fin du XIVe siècle tous les documents à l'unisson ne parlent que du fort de Bátorkő, aucun ne mentionne Palota. Il est donc d'autant plus intéressant qu'en 1409 nous rencontrons un capitaine, dans la personne de Balázs Keszi, qui au même temps ou préalablement était maréchal de Palota. C'est d'ailleurs la première mention de Palota, et ce fait seul suffit à ce que nous fassions remonter ce nom parlant au palais où Balázs Keszi remplissait le poste de maréchal dans les années 1400. Et qu'est-ce qui prouverait d'une façon plus convaincante la corrélation de l'apparition simultanée du toponyme Palota et de la cour princière que ce palais mis à jour en 1966, qui vu ses éléments de style, devait être achevé justement à cette même époque.

Les données postérieures, qui nous sont parvenues du XVe siècle appuient ce raisonnement. Jusqu'à ce que Palota ne devienne Castrum Palota — et c'est au temps de la Diète de 1445 — seul Bátorkő est mentionné comme place forte. C'est la Diète de 1445 qui parle la première du fort de Palota, construit depuis 1439. Or, le rôle de Bátorkő s'amointrit après la construction de la place moderne de Palota. Cela se montre par le fait que tandis que Bátorkő n'est mentionné qu'ensemble avec Palota, le fort de Palota figure indépendamment dans des diplômes. En récapitulant: la famille Újlaki a eu la place forte de Várpalota en rebâtissant entre 1439 et 1445 leur palais construit un demi-siècle auparavant, et ce fort moderne, muni d'un donjon, répondant en toute points aux règlements de la construction de places de l'époque a pris le rôle du fort de Bátorkő. Ce dernier, bâti en pierre au temps de la jouissance de la gent Csák, probablement après l'invasion des Mongols, se trouvait à la proximité de Palota.

Les éléments de style prouvent que le palais mis à jour date de la deuxième moitié du XIVe siècle. C'est ce qu'indiquent les frontons unis, percés seulement par des baies et groupes de jours de petites dimensions, les contreforts angulaires de l'intérieur d'où partent les nerfs de la voûte, les intérieurs relativement bas, souvent au plafond plat, dont les murs sont couverts de fresques aux contours accentués, aux décorations plates, et de lambrisage. Tout cela renvoie à la deuxième moitié du XIVe siècle.

Le palais, théâtre de la solennité mentionnée dans le diplôme daté de 1409, devait être bâti depuis peu — de quelques décennies au plus — avant sa mention.

András Gergelyffy

Строительные периоды Варпалотской крепости

I.

Раскопки дворца XIV. века в варпалотской крепости

Подробные исследования на месте начались после того, когда работы по восстановлению крепости велись уже несколько лет. Здесь мы попробуем коротко рассказать о результатах обследования стен, о на старейшем периоде истории строительства крепости и о вытекающих отсюда выводах.

Крепость находится в середине населенного пункта, в настоящее время уже развившегося в промышленный город. Ядро его — крепость, вернее пред-

шествовавший ему дворец — был тем фактором, который в дальнейшем стимулировал развитие поселения. На это указывает и название (Палота — palatium). Обследование стен в 1966-м году привело к обнаружению дворца, построенного в форме правильной четырехугольника. Дворец был построен на полтора столетия раньше внутреннего укрепления с башнями.

Ансамбль дворца, построенного во второй половине XIV столетия состоял из нескольких зданий. Ряд строений, состоявший из жилых помещений дворца и членившийся на южное и северное крыло, тянется по южному крылу нижнего этажа крепости. Уровень пола расположен на 1 м. 20 см. ниже высоты уровня в XV веке, т. е. теперешнего уровня тротуара. Стены поднимаются до высоты уровня пола теперешнего второго этажа, здесь обнаружился и тогдашний главный карниз.

Второй довольно сохранившейся частью дворцового ансамбля XIV века является крыло часовни, расположенной в непосредственной близости от крыла дворца, к северо-востоку от него; расположение помещений здесь тоже северо-южное.

Крыло часовни находится на месте теперешнего восточного крыла.

Наконец, третьим зданием XIV века, остатки которого вскрыло исследование стен, располагается на первом и втором этаже теперешнего западного крыла. Здание это имело два нефа и являлось, очевидно, рыцарским залом. В противовес дворцу и часовне, оно было двухэтажным.

Из этих трех зданий всего варпалотского ансамбля самым значительным среди памятников средневековья из-за своеобразия архитектурного стиля являлся сам дворец. Ширина строения — девять метров, а в длину оно составляет тридцать метров (по крайней мере, только столько нам известно).

На юг от входа рядом с группой в пять окон благодаря исследованию была обнаружена красивейшая деталь — покрытая фигуральной росписью оконная ниша. С одной стороны ниши изображена женщина, с другой — мужчина. Совместно с другими обнаруженными фресками она является одной из редких примеров средневековой стеной живописи. Очевидно, мы не будем далеки от истины, если изображенные фигуры примем за членов семьи, построившей этот дворец. Внутренние стены зал тоже покрыты фресками. Только несколько шагов отделяет часовню от северного конца здания дворца. Здание часовни примерно квадратное, в середине южной стены находится вход, по обе стороны которого расположено по окну. К восточной стене нефа тесно прилегает зубчатая арка. Святителище имеет форму вытянутого прямоугольника. Сохранилось оконце, расположенное в его восточной стене. Систему фасадов святителища можно реконструировать с помощью начала северо-западного угла: это сетевой фасад, расчлененный ребрами вогнутого профиля, из углов которого ребра начинаются как консоли. Идентичен с ним фасад квадратной ризницы, тоже прямой. На внутренних полях стены ризницы видны святительные кресты.

Нам неизвестно продолжение двора в северном и южном направлении, однако по расположению дворца и по тому, как он простирался к югу, можно сделать вывод, что он был большим, чем теперешний двор, определившийся в XV веке.

Западное крыло в XIV веке было широким залом с колоннами посередине и примыкавшим к нему корридорм, ведущим во двор. Профилированные резные камни верхнего этажа этого корридора и сейчас еще видны на первоначальном месте. Длина здания примерно соответствовала длине теперешнего западного крыла, а средняя колонна двухнефного верхнего помещения и сейчас находится на средней линии.

Территория теперешней Варпалоты, как видно, составляла часть громадного поместья в комитате Фейер, которое в период царствования Арпадов принадлежало семье Чак и центром которого был Пустасабольч. Строительство крепости в Баторкё тоже связано с семьей Чак. Впервые упоминание об

этой крепости, тесно связанной с Варпалотой, встречается в 1288-м году. Крепость находилась в руках Чаков до 1326-го года. В это время король Роберт Карой получает ее взамен от сыновей Иштвана-Петера и Иштвана. Документ называет и название местности, на которой стояла крепость — Тиколфелде. Крепость в Баторкё находилась в королевских руках до 1350-го года, когда Лайош Великий пожаловал ее сыновьям Лье́ринца Тота — Миклошу, Пожоньскому ишпану и королевскому виночерпию, Леукису, Берталану и их потомкам. Так как новые владельцы были прямыми предками семьи Уйлаки, считавшей на протяжении последующего столетия Варпалоту своей собственностью, то этим королевским пожалованием создались те имущественные отношения, которые были характерны для Баторкё и Варпалоты в интересующее нас время. В Варпалоте можно обнаружить герб семьи Уйлаки с изображением волчьих зубов.

До конца XIV века все без исключения документы говорят только о Баторкё, ни один из них не содержит упоминания о Варпалоте. Это тем более интересно, что в 1409-м году кастеляном крепости в Баторкё был Балаж Кеси, который одновременно с этим или до этого был кастеляном крепости в Варпалоте. Это, между прочим, первое документальное упоминание о Варпалоте. Этот факт сам по себе достаточен для того, чтобы считать, что название крепости Варпалота происходит от того дворца (по-венгерски дворец — палота, прим. переводчика), где около 1400-го года Балаж Кеси при дворе имел положение кастеляна. Наконец, решительным аргументом в пользу связи названия Варпалота и появлением придворного церемониала является сам дворец, обнаруженный в 1966-м году, архитектурный стиль которого указывает на то, что он должен был быть построен как раз к тому времени.

Вышеизложенные выводы подтверждают и сохранившиеся документы XV века. До самого 1445-го года, в роли крепости выступает только Баторкё. Впервые упоминается о Варпалоте на государственном собрании 1445-го года как о крепости, строящейся в 1439-го года. Со строительством современной варпалотской крепости Баторкё теряет свое значение. Это видно и из того факта, что письменные документы того времени упоминают о Баторкё только в связи с Варпалотой, в то время как последняя упоминается и самостоятельно. Итак, обобщая выше сказанное: семья Уйлаки между 1439-м и 1445-м годами соорудила крепость Варпалоту, перестроив дворец, воздвигнутый на полстолетия раньше; эта крепость, построенная по новейшему слову военной архитектуры того времени и представлявшая правильное укрепление с внутренними башнями, переняла на себя роль крепости Баторкё. Баторкё стояла поблизости от Варпалоты и была выстроена в свое время из камня в период, когда ею владели еще Чаки, очевидно, вскоре после татарского нашествия.

Судя по архитектурному стилю, обнаруженный дворцовый ансамбль нужно датировать второй половиной XIV столетия. На это указывают нерасчлененные стены, которые прорезаны узкими окошками или группой ниш, внутренние угловые опорные столбы, на которые опираются ребра свода, сравнительно низкие внутренние помещения, часто с гладкой крышей, характерные для того времени фрески, контурная стеновая роспись, ровно украшающая стены, деревянная обшивка стен.

Упомянутый в документе за 1409-й год в связи с описанием придворного церемониала дворцовый ансамбль был построен незадолго, в крайнем случае, за несколько десятилетий до этого упоминания.

Андраш Гергейффи